

Autobiografija*

Fazlur Rahman (1919–1988)

Ja sam rođen u muslimanskoj porodici koja je bila duboko religiozna. Islamske obaveze namaza, posta, itd., prakticirali smo sa besprijekornom redovnošću. Na moj deseti rođendan mogao sam proučiti cijeli Kur'an napamet.

Moja majka i moj otac imali su presudan utjecaj na formiranje mog karaktera i na moja rana uvjerenja. Od svoje majke naučio sam vrline iskrenosti, samilosti, upornosti, i, iznad svega, ljubavi. Moj otac bio je vjerski učenjak, obrazovan u tradicionalnoj islamskoj misli. Za razliku od većine tradicionalnih islamskih učenjaka tog vremena, koji su smatrali moderno obrazovanje kao otrov za vjeru i moral, moj otac je bio uvjeren da se islam mora suočiti sa modernizmom i kao izazovom i kao prilikom. To mišljenje svog oca ja i danas dijelim.

Godine 1933. preselili smo se iz naše stare obiteljske kuće u mjesto, koje je sada sjeverozapadni Pakistan, u Lahor, koji je nazvan "Grad bašči i koledža". Tu sam pohađao moderni koledž, dok me je kod kuće moj otac vodio kroz tradicionalne kurseve islamskih studija, koje je on prošao na seminaru u Deobandu u sjevernoj Indiji.

* Objavljeno: *The Courage of Conviction*, ed. by Phillip L. Berman (New York: Ballantine Books, 1985). Preuzeto iz *İslâmi Araştırmalar (Journal of Islamic Research)*, Ankara, posebno izdanje, sv. 4, br. 4, oktobar 1990, str. 228–231.

Nakon što sam otišao u Englesku, gdje sam upisao studij za doktorat na Oksfordu, a potom i predavao na Durhamskom univerzitetu, u meni se aktivirao sukob između modernog i tradicionalnog obrazovanja. Od kasnih četrdesetih do srednjih pedesetih godina mog života prošao sam kroz iskušenje žestoke sumnje koja je nastala studijom filozofije. To je razbilo moja tradicionalna uvjerenja.

Godine 1956. napisao sam knjigu pod naslovom *Prophesy in Islam (Poslanstvo u islamu)* u kojoj sam raspravljao o frontalnom sudaru između mišljenja tradicionalnih islamskih teologa i mišljenja muslimanskih filozofa koji su svoje teorije izvodili iz grčke filozofije. Filozofi su bili intelektualno vješti, ističući se u suptilnosti argumenta, ali njihov Bog je ostao beskrvni princip – prosta intelektualna konstrukcija, koja nije imala moć i samilost. Iako intelektualno manje vješti, teolozi su ipak instinktivno bili svjesni da je Bog religije punokrvan (fullblooded), živa zbilja, Bog koji je odgovarao na molitve, koji je upućivao ljude pojedinačno i grupno i koji je intervenirao u povijesti: “On govori i djeluje”, kao što je odlučno tvrdio Ibn Tejmijeh.

Uvjeren da su muslimanski filozofi bili okrenuti u krivom pravcu, doživio sam “preporod” (I was “reborn”) sa novim poticajem da razumijem islam. Ali gdje je bio taj islam? Nisam li ga studirao sa svojim ocem? Otac mi je prenio četrnaest vijekova staru tradiciju, ali i moja sumnja je bila upravo na neke aspekte te tradicije. Onda sam shvatio da iako muslimani tvrde da se njihova uvjerenja, pravo i duhovnost “temelje na Kur’anu”, knjiga koja sadrži objavu Poslanika Muhammeda (570–632), Kur’an se nije nikad predavao kroz samog sebe na bilo kojoj katedri tradicionalnog učenja, već uvijek uz pomoć komentara. Proučavanje Kur’ana kroz sami Kur’an, zajedno sa proučavanjem Poslanikovog života, osposobilo me je da dobijem svjež uvid u kur’ansko značenje i smisao, omogućavajući mi tako da izvršim valorizaciju moje tradicije.

Ubrzo nakon toga, došao sam do uvjerenja da, dok tradicije imaju vrijednost za žive religije u tome što osiguravaju matricu za kreativno djelovanje velikih umova i duhova, one su i entiteti koji *ipso facto* (u isti mah) izoliraju tu tradiciju od ostatka svijeta. Prema tome, ja sam uvjerenja da sve religije trebaju stalnu revitalizaciju i reformu.

Kur’an insistira da je božanska uputa došla svim narodima i da ona nije ekskluzivno vlasništvo nijedne pojedine zajednice. Kur’an definitivno smatra međusobno isključive i međusobno konfliktne religije kao oblik politeizma. Kur’an strogo odbija jevrejsku ekskluzivnost i ukorava

kršćane zato što postavljaju vlasnička prava na istinu. Istodobno, Kur'an govori muslimanima da ako okrenete leđa božanskoj poruci, "Bog će stvoriti drugi narod koji neće biti kao što ste vi". Otuda se zahtijeva od muslimana da vjeruju u cjelovitost božanske upute "u bilo koju Božiju knjigu koja može biti objavljena" – ne samo u Kur'an i ne samo u druge semitske objavljene knjige. U svom ranom dobu, međutim, muslimanska zajednica je navedena da samu sebe proglasi nepogrešivom!

Cijela građa mog uvjerenja počiva na kur'anskom učenju. No, Kur'an nije rasprava o Bogu. Bog Kur'ana nije nešto što se dokazuje već se "otkriva". Zašto postoji ova punina bivstvovanja a ne čisto ništa? To temeljno pitanje traži odlučan odgovor. No, iako se Allah (Bog) smatra nužnim i u Kur'anu se spominje preko 2.500 puta (pored drugih ekvivalenata Božijeg imena), kur'anski središnji cilj usmjeren je ka upravljanju pitanjima čovječanstva. Kur'anska tema je od početka do kraja čovjekovo ponašanje, kako individualno tako i kolektivno. Vjera u Boga je apsolutno bitna, naravno, ali ne zato da nas navede da zabadamo nos u Božiju narav, već da spasimo i razvijamo integritet ljudske ličnosti: *Nemojte biti kao oni koji su zaboravili Boga, pa je na kraju Bog učinio da sami sebe zaborave.* Bog Kur'ana posreduje između "čovjeka i njegovog srca", kao i između čovjeka i čovjeka, jer *Nema susreta između trojice a da Bog nije četvrti, niti petorice a da On nije šesti, niti manje niti više nego što je Bog prisutan.*

Islam znači "biti siguran, potpun, cjelovit" kroz prihvatanje Božijeg zakona. Onaj koji prihvati Božiji zakon jeste musliman. Kur'an naziva cijelu prirodu imenom "musliman", jer priroda se pokorava zakonu Božijem koji je u nju ugrađen. Zahvaljujući tome priroda je jedan ogromni, dobro ispleteni sistem – kosmos, a ne kaos. No, mada je priroda automatski musliman, Bog nije bio zadovoljan sa islamom prirode i zato je stvorio čovjeka da bude musliman po izboru – da bude jedinstveno mjesto (locus) odgovornosti i Božiji pomoćnik na zemlji. Kur'anska stalna tema je da "čovjek nije ispunio taj emanet (trust)", emanet moralne odgovornosti. Čovječanstvu još treba da postane ljudski kosmos prije nego kaos.

Taj emanet ne može biti ispunjen putem izoliranih dobrih pojedinaca, bez obzira koliko su plemenite njihove namjere. Svakako, mjesto gdje je puna razvijena svijest o odgovornosti jeste pojedinac, ali zadatak pomoći koju Bog traži pada na čovječanstvo kao cjelinu. Upravo je s tim ciljem i ustanovljena "Muslimanska zajednica" prema Kur'anu, a to je da

“odstrani korupciju sa zemlje i da provede reformu”, da “promiče dobro i odvraća od zla”, da ustanovi društveni poredak na životno-etičkoj osnovi.

Cijelo moje dosadašnje izlaganje proteže se do ove tačke: Jedan Bog – jedno Čovječanstvo. To je poziv s kojim je Kur’an počeo 610. i s kojim je završio 632. god. Sa istom žestinom s kojom je protestirao protiv politeizma mekanskih Arapa, Kur’an je protestirao i protiv socioekonomske nejednakosti na korumpiranom, ekonomsko-mekkanskom tržištu. Kur’an je činio stalni napor da podigne potlačene segmente društva – siromašne, siročad, žene i robove. Kur’an je dokinuo sve razlike na osnovu etniciteta, boje, itd., *Mi smo vas stvorili kao različite narode i plemena s ciljem raspoznavanja; inače najbolji kod Boga je onaj koji ima najviše osjećanja za odgovornost.*

Rečeni zadatak reforme stanja na zemlji očito nije izvršen putem povijesnog islama. Kao rezultat začuđujuće brzih osvajanja u ranom islamu, toliko se mnogo narojilo robova i robinja u muslimanskim gradovima da je kur’anski način sociopolitičkog programa bio onemogućen. Nadalje, kur’anska vizija za uspostavu moralnog društvenog poretka bila je potopljena plimom pomiješanih kultura koje su se nametnule islamu. Zajednica se naglo širila, ali uz veliku cijenu. To ne znači da je povijest islama bila potpuni promašaj, jer muslimani su podigli civilizaciju, koja je u doba svog procvata bila uistinu izvanredna. Pod muslimanskim pokroviteljstvom (naročito u Španiji i Srednjem Istoku) muslimani, kršćani, Jevreji, zoraostrijanci i drugi sarađivali su i napravili intelektualnu kulturu u znanosti, filozofiji, književnosti i medicini koja je bila briljantna, internacionalna i međuvjerska. Npr., Musa Majmonides, na kojeg je svaki Jevrej ponosan, bio je ljekar na dvoru Salahuddina, muslimanskog protivnika križaru Ričardu (Richard) Lavljeg Srca. Postoji još bezbroj drugih primjera.

Pa ipak, ja čvrsto vjerujem da mi muslimani dugujemo samima sebi i svijetu obavezu da spasimo kur’ansku viziju od povijesnih nanosa, jer u Kur’anu se spaja realno i idealno. Ja sam tome dao svoj doprinos u Pakistanu (1961–1968) na poziv predsjednika Ejuba Hana. Bio sam zadužen za *Institut za islamska istraživanja*, kojeg je on osnovao s ciljem da bude vladin savjetnik u politici prema religiji koja treba da bude, uistinu, na principima islama, kao interpretacija primjene u promijenjenim uvjetima modernog svijeta. U to vrijeme, Pakistan je bio strašno siromašan, pa je siromaštvo bilo prioritetni moralni problem. Da bi se to stanje izliječilo, bilo je potrebno osigurati imetak koji bi se mogao

pravedno rasporediti cijelom stanovništvu. Prema tome, snažno sam savjetovao vladi i društvu uopće da se, na temelju islama, uvede moderna tehnologija – tehnologija koja bi se uvezla sa Zapada. Međutim, i sam Zapad je u procesu razvitka svoje tehnologije i skupljanja znanja, došao opasno blizu da pomete ljudske i moralne vrijednosti. Pod utjecajem čiste tehnologije, čovjekova vizija postaje toliko kratkovidna da čovjek živi od dana do dana i gubi vid za “sutra”, da se poslužimo kur’anskim izrazom, pa, stoga, njegova djela “gube težinu” i značenje. Njegovi prioriteti postaju iskrivljeni i izopačeni. On prvo napravi atomsko oružje i uskladišti ga, pa tek onda razmišlja o posljedicama. On leti na Mjesec dok pitanja na Zemlji postaju sve složenija i sve opasnije nerješiva. Kao što perzijski pjesnik Firdevsi kaže:

*Jesi li uspio savladati pitanja na Zemlji tako dobro
da bi se miješao u pitanja na nebesima?*

Zbog toga sam upozorio pakistansku vladu i narod da ne padnu u zamku čiste tehnologije, naglašavajući im nužnost usvajanja tehnologije, ali uz naše savjete koje smo objavljivali ili nudili kroz predavanja.

Najžešći otpor s kojim sam se suočio bio je od vjerskih konzervativaca a odnosio se uglavnom na pitanje prava žena i porodičnog prava. Kroz cijeli srednjovjekovni islamski razvoj, ženska prava su stalno narušavana. Ja vjerujem da sadašnji feministički pokreti na Zapadu ne mogu biti model za muslimanske žene, i vjerujem da je taj zapadni fenomen oštra reakcija naspram srednjovjekovnog stanja zapadne žene, koje je zasigurno bilo gore nego kod njezine muslimanske suparnice. Pa ipak, ne može se negirati da je i muslimanska žena patila zbog nemoći i opresije. Trenutna situacija zahtijeva urgentno poboljšanje. Ja sam svim srcem branio i podržavao progresivni zakon kojeg je Ejub Han predložio vladi 1961. god. da modernizira i reformira muslimanski porodični zakon.

Kao zbirni odraz tih i sličnih kontroverzi, dignuta je velika prašina i prolomili su se nemiri protiv mojih mišljenja u proljeće 1968. god. U septembru te godine ja sam podnio ostavku; vlada Ejuba Hana je pala šest mjeseci kasnije. Od 1969. god. pišem knjige i članke pokušavajući da širim kur’ansku poruku sa Čikaškog univerziteta, gdje sam profesor islamske misli. U toku prošlih petnaest godina, mišljenja koja branim zajedno sa onima koji isto tako misle, imala su vidljiv utjecaj na veliki broj muslimanskih intelektualaca u nekoliko zemalja. Nedavno (ljetno

1985) posjetio sam Indoneziju, na poziv vlade te države, radi ocjene stanja islama u njoj i ponudio sam savjete posebno u vezi sa reformom visokog islamskog obrazovanja, koje traži da se suoči sa modernizmom na kreativniji način. Istodobno, konzervativni islam je postao zvanična politika vlada u Iranu, Pakistanu i Sudanu. Islam trenutno stoji radikalno polariziran i nepogrešivo je u stanju bujanja i tranzicije.

Srednjovjekovni konzervatizam ne može, međutim, dati originalne i efikasne odgovore za današnje probleme. To izgleda uglavnom kao reakcija na zapadni kolonijalizam. Ja sam, stoga, uvjeren u krajnji uspjeh čistog kur'anskog islama, koji je svjež, obećavajući i progresivan. Međutim, treba mnogo godina i treba uložiti još mnogo napora da bi se sadašnje nazadnjaštvo smjestilo u grob. U narednim godinama moga života većinu mojih aktivnosti posvetit ću realizaciji tog cilja.

Priredio i s engleskog preveo: Mustafa Cerić